

KÖRKÉP ÉS KÓRKÉP

A magyar tervezővállalatok története az elmúlt 65 évben

Tanulmányomban az építészetnek nem szakmai-esztétikai kérdéseit vizsgálom, hanem a rendszerváltozás óta elkövetett, a szakma el-sorvadásához vezető hibákat, önálló építészeti kultúránk, illetve gyakorlatunk megmaradásának feltételeit kutatom!

Mi az alapvető gondja szakmánknak? Vegyük mintaként a hozzánk, Magyarországhoz hasonló méretű és nyugodtan mondhatjuk, hasonló műszaki kultúrájú és teljesítő-képességű országok helyzetét, mint Finnország, Dánia, vagy akár a népességében valamivel nagyobb Hollandia példáját (lásd a *Sector Review* 1996 és 2012-es kiadásainak adatait¹).

Mi történt például a Kodolányi Gyula főszerkesztő barátommal, 1998-ban készített, enyhén bizakodó hangvételű interjú óta, illetve a realitásokat már kijózanodva, enyhén pesszimistán szemlélő 2000. évi *Magyar Szemle*-írás óta a magyar tervezőkkel és tanácsadókkal? Az utóbbi cikkben már meg mertem említeni azt az erkölcsi tehertételt, hogy cégeink alkalmazottai nem respektálják eléggé a privát vállalkozás szabályait: aki teheti, fenntartások nélkül dolgozik főállású munkaviszonya mellett máshová is. Ez tőlünk nyugatra akkor és ma is főbenjáró bűnnek minősül, és rendszerint azonnali felmondást jelent. A szomorú helyzet az, hogy ma is itt tartunk, felszámoljuk a szakmai becsületet azzal, hogy megtűrjük ezt a jelenséget. Akkori beszélgetésünk másik szakmai résztvevője, Éhn József, a hazai FIDIC² mozgalom létrehozója akkor még egy optimista mondattal zár-

ta a riportot: „hiszünk abban és ezért dolgozunk a TMSZ-ben³ is, hogy a tervezők legjobbjai túléljék ezt a helyzetet”. A legnagyobb gond azonban az, hogy hiánycikk lett a valódi tulajdonos, akinek alapvető érdeke a cége profitorientált-sága mellett a cég fennmaradásának biztosítása is.

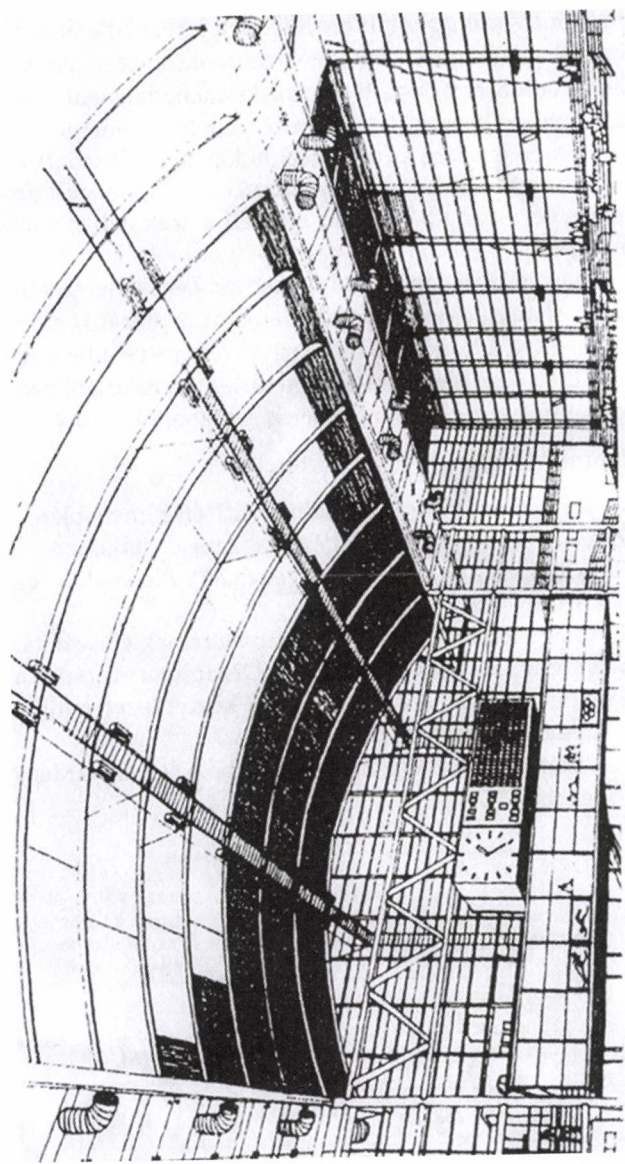
Mindezek után 2008. decemberben már az építőipar válságának azonnali megoldására parlamenti képviselők hoztak létre ad hoc bizottságot és tettek indítványt 2009. februárban, ha lehet így mondani, pártállástól függetlenül, közös fellépésben. Az előterjesztést nem is az akkor ellenzéki Bencsik János (Fidesz), hanem az MSZP-s Baráth Etele készítette, meghallgatva néhány civil és szakmai szervezet véleményét. Baráth Etele felkérésére a TMSZ képviselőiben, mintegy az utolsó szó jogán elmondhattuk a válság leküzdésére tett javaslatainkat: a magyar cégek védelmére és megsegítésére szánt lépések azonnali megtételét, a korrupciógyanús megbízások kiszűrését a döntési folyamatoknál és a lánctartozások pénzügyi rendezésének megoldását.

Az eredmény azonban jól ismert: a makrogazdasági válság elsodorta ágazatunk eme halk és bátortalan, utólag gyengécskének bizonyult kezdeményezését is.

Most, 2012-ben is csak azt halljuk, hogy a recesszióban az egyik legmélyebben érintett terület az építőipar, és ezen belül is szinte egzisztenciájában veszélyeztetett az előkészítés-tervezés folyamatát szolgáltató tervező-tanácsadó ágazat.

Nemzetközi összehasonlítás

A fentiekben már említett, svéd *Sector Review* kiadvány több mint 20 éve készíti el jelenlegi formájában az építész- és mérnökcégek adatainak elemzését, egyre bővülő adatbázissal, figyelmét elsősorban az európai cégekre összpontosítva. Értelemszerűen a legteljesebb képet a szűkebb skandináv piacról nyújtja, de áttekintést ad a világszintű helyzetről is.

A MARGITSZIGETI USZODA LEFEDÉSE
Pályázati látványrajz

Nagyon fontos szempont, hogy felöleli a tervező-tanácsadó építés- és valamennyi szakágbeli mérnökcég tevékenységét. Éves bontásban rögzíti a projekt menedzsment, építészet, szerkezettervezés, környezetvédelem, energetika, elektromos és épületgépészet, technológiai (industrial) és az ún. komplex (Multi-Disciplinary) tervező-tanácsadó-konzulens cégek adatbázisát, és értékeli a szakmában zajló folyamatokat.

Itt három évet vizsgálva⁴ a magyar cégek helyzetére jellemző néhány adatot kívánok kiemelni, táblázatos ábrázolással segítve a tájékozódást és egyben keresve a bevezetőben említett kérdésre a választ, mi történt a szakmánkban, miért jutottunk a gazdasági életben a sereghajtók közé?

Az általunk vizsgált főbb paraméterek:

1. A cégek nagysága az alkalmazotti létszám alapján;
2. A nem nyugat-európai cégek száma a listákon;
3. A magyar cégek száma az első 200, illetve 300 cég között;
4. A nagyobb magyar cégek paramétereinek vizsgálata;
5. A komplex cégek (MD = Multi-Disciplinary) aránya a listán, kiemelten a vezető cégek között (ezen belül a magyar cégeknél is);
6. A számokból leolvasható nemzetközi és magyar tendenciák.

Vizsgált időszak	Legmagasabb létszám egy cégnél	A 200. cég létszáma	Közép-európai cégek száma a listán a létszám alapján	Magyar cégek száma és átlaglét-számuk a listán a létszám alapján/átlaglét-szám
1996	7342	146	10	3/233
2006	16290	210	14	3/190
2010	17150	233	16	4/180

Az alapvető tendencia jól leolvasható e néhány adatból is:

- Amíg a nagy nemzetközi cégek szinte kivétel nélkül évről évre növekedtek, addig a vezető magyar cégek alkalmazottainak létszáma folyamatosan csökkent és csökken ma is;
- A cégek ereje-nagysága meghatározó lévén, látható, hogy a piacon arányainkban és tőkeerőnk szempontjából is folyamatosan veszítünk a kezdeményezőnyertes pozícióba kerülésért folytatott versenyekben, ugyanis az építészeti projekteknél az osztja a lapot, aki a kivitelezési hierarchiában előbb áll, ezért igen fontos a generáltervezői-generálvállalkozói pozíciók elérése (vagyis a mi esetünkben az erős MD-cégek számának növelése lenne a cél!);
- Az adatokból látható, hogy 1996-ban a legnagyobb magyar cégek éppen hogy befértek az európai 200-as lista végére, és egyre csökkenő létszámuk, kis tőkeerejük miatt partnerként nemigen vettek és vesznek számba magyar cégeket a nagyobb és jövedelmezőbb munkák elnyerése esetén.

Néhány megjegyzés a táblázat adataihoz:

- Természetesen a *Review*-ban csak azoknak a cégeknek az adatai szerepelnek, amelyek az adott időszakban adatot szolgáltatottak a kiadvány szerkesztőinek, véleményem szerint azonban az akkori helyzetet és tendenciákat így is híven tükrözik a számok;
- Az árbevétel adata szándékosan nem szerepel a listánkon, mert a kiindulási ponttól (ami az önkéntes beválláson alapul), a számítás módjától (adózás előtti vagy utáni állapot), illetve az eltérő pénznem- és árfolyamértékek miatt ez a paraméter könnyen félrevezető lehet, bár tendenciája számunkra nézve sajnos egyértelmű: azonos értékű munkáért a magyar tervezők

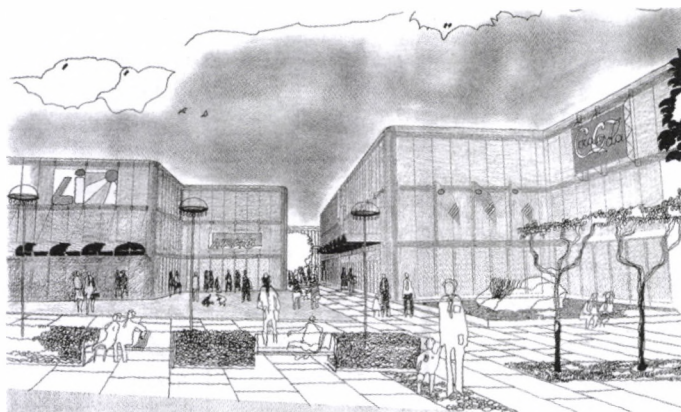
még ma is lényegesen kisebb díjakat tudnak csak érvényesíteni, a mégoly baráti teameken belül is!

– Az európai listán 2010-ben az 50. helyen regisztrált építésiroda létszáma 100 fő, nálunk 5-10 fő közötti cégek tartoznának ebbe a kategóriába, de az ilyen iroda ma Magyarországon nagynak számít, és alig van belőle!

Értékelés

A nemzetközi tendenciát nem kötelező mindenekelőtti igazságnak elfogadni, de a mi szakmánkban a fejlettebb nyugati országok irányadó gyakorlatát ma már döreség lenne figyelmen kívül hagyni, illetve azzal szemben reális alternatíva állításával kísérletezni!

Tehát egy Magyarország szakmai színvonalán álló ország szakemberei számára nem lehet cél kiszolgáló, másodlagos feldolgozó kapacitássá leminősíteni építész- és mérnökcégeink munkáját. Márpedig a tendencia szigorúan ebbe az irányba mutat: cégeink mérete, kapacitása, ereje egyre csökken, és az erősödést elősegítő cégnövekedésre (történjék az felvásárlás, összeolvadás vagy egyéb módon) egyre kevesebb példát látunk! Ennek oka lehet szakmai irigység, a helyzetfelismerés hiányából adódó ügyetlenség vagy makro-, illetve mikroszintű hibás gazdálkodói tervezés, de egy a lényeg: a kicsi, komoly tőkével nem rendelkező, a piacon kis érdekérvényesítő képességű cégek nem fogják tudni munkával ellátni a magyar tervezőket és tanácsadókat, illetve fenntartani az önálló magyar mérnök és építész szakmát. Itt kell megemlítenem a szakmai kamarák felelősségét az együttműködés és a közös szakmai fellépések területén. Ebben a tekintetben is bebizonyítottuk, hogy nem értünk még el a nagy feladatok megoldásakor szükséges emberi-szakmai-társadalmi összefogás fontossága felismerésének szintjére. Csak egy igen hűsbavágó példa az egyetértés káros hiányá-

A BUDAPESTI EXPO KIÁLLÍTÁSI ÉPÜLETEI
Pályázati szinten maradt

ra: a mai napig nem létezik egységes építész- és mérnökkamarai díjszabás, amely tény nyilvánvalóan rontotta és rontja a szerződéseknél meglévő (vagy elúszó) alkupozícióinkat. Jó hír viszont, hogy a nemzetközi szinten igen jelentős, ma már 100 éves múlttal rendelkező FIDIC szervezet és európai, 27 országot tömörítő regionális szervezete, az EFCA⁶ a nemzetközi piacon, a versenyekben igen hatékony szakmai védelmet és segítséget nyújt tagjainak, tisztázott és egységes szerződéses feltételrendszereinek általánosan elfogadott használatával. (A FIDIC szerződésminták, a sárga és piros könyvek, a viták kezelésének a módja, a döntőbizottságok rendszerének kialakításával.)

Az a szakmapolitikai vezetés, amely elmulasztja szakmánk döntést hozó vezetőinek a segítségét, legyen az a köztestületekként megjelenő kamarák támogatása, vagy a szakma egyéb szerveződéseinek elismerése, partnerként kezelése, az elmondhatja magáról, hogy tevékenyen részt vett egy színvonalas, jobb sorsra érdemes szakma eltűntetésében, vagy marginalizálásában segédkezett. Lehet,

hogy ezt nem szándékosan tette, csak bedőlt „a piac majd mindent elrendez” bűvös és ma már tudjuk, ártalmas szlogenjének. Nem szabad soha elfelejtenünk, hogy nekünk több mint 40 év hátrányt kell behoznunk szakmai és gazdasági izoláltságunk sokrétű következményei miatt, amelyek hálójá sokszor még ma is gúzsba köti kezünket, blokkolja erőfeszítéseinket. Ilyen okok lehetnek a nyelvtudás hiányából származó hátrányok, a fizetési és valutarendszer előnytelenégei vagy éppen a magyar menedzser nem európai szintű szereplésének negatív hatásai egy adott pillanatban, pályázatnál vagy éppen egy sorsdöntő tárgyaláson! Ez itt nem vélekedés, ezek tények a közelmúltból, és részben magyarázzák helyzetünket, amelyben élnünk és dolgoznunk kell. Egy példa a nemzetközi szervezetek megértő, pozitív hozzáállásáról: a FIDIC és az EFCA szervezete a mai napig kedvezményt ad igen magas (euróban fizetendő) tagdíjunktól és egyéb közösen elhatározott befizetésekből, miközben teljes jogú igazgatósági tagsággal honorálja a posztra megfelelőnek tartott magyar szakembereket a szövetségi munkákban.

A magyar tervezőirodák helyzete 1945 után

A szakmai irányítás a vizsgált évek során a következőképpen alakult:⁷

1949–1967 – önálló Építésügyi Minisztérium;

1967–1988 – Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium. Az ÉVM létrehozta a TEVOSZ-t, a tervezőirodák vezetőinek fórumát;

1989-től – BM és Közlekedési, Hírközlési és Építésügyi Minisztérium;

1990-től – a változás utáni években különböző minisztériumokhoz tartozott a szakma, de a legmagasabb rangú szakmai képviselőnk minden kormányzati ciklusban he-

lyettes államtitkári rangot viselt, jelenlegi képviselőnk dr. Szaló Péter, a Belügyminisztérium helyettes államtitkára.

1948-tól számíthatjuk a kizárólagosan állami tulajdonú és irányítású cégek létrejöttét. Az idézett forrásmunka alapján a fordulat évére, 1949-re létrehozzák a 47 irodát, tervezőcéget az állam által diktált és meghatározott funkcióival, gyakorlatilag kiiktatva a versenyhelyezetet az egyes speciális szakmai területeken, például az ipari, a közösségi, a lakó-, a vasúttal kapcsolatos stb. építményeknél⁸. (A 46 cég a következő: ÁÉTV, Baranyaterv, Bácssterv, Békésterv, Borsodsterv, Buváti, Csomiterv, Délterv, Dti, Északsterv, Éviterv, Fmti, Fömterv, Győr-Sopron Megyei Tanácsi Tervező Vállalat, Győriterv, Hajdúterv, Hevesterv, Iparterv, Keletsterv, Kerti, Kipterv, Komterv, Közti, Lakóterv, Materv, Mávti, Mélyépterv, Miskolcsterv, Nógrádsterv, Nyírterv, Peststerv, Pécsiterv, Poti, Somogyterv, Szolnoksterv, Szövterv, Tolnaterv, Tti, Uvaterv, Vasiterv, Váti, Vegyterv, Veszprémterv, Viziterv, Ybl Tervező Kft., Zalaterv.)

Az 1989-es fordulat után szinte azonnal nyilvánvalóvá vált, hogy mely irodák életképesek és alkalmasak az addig felhalmozott tapasztalatokat megőrizve megmaradni az új piacon. Kemény és szomorú időszak következett a józan, megfontolt letisztulás helyett a szakmában. A pártállami vezetők zömmel eltűntek ugyan, de jött helyettük a gátlástalan, mindenre képes kaméleonok ideje. Kis pénzért, hitelre, előnyös feltételekkel nagy szellemi tőkét és referenciát jelentő cégekhez jutottak néhányan, akik azután természetesen néhány látszólagos próbálkozás után bedobták a törülközőt, otthagya az előző rendszerben szocializálódott, magát ellátni képtelen, de tehetőséges műszakiak ezreit az utcán, ugyanakkor nagy pénzre kaszálva a „privatizált” cégek ingatlanjainak eladásából. A privatizáció kezdetekor meglévő 10-12, hozzávetőlegesen 1000 fő feletti cég gyorsan és látványosan szétesett.

Ha a fenti kiadvány által felsorolt 46 cég rövid távú sorsát nézem, a nagyobb, 1000 fő körüli létszámú cégek közül:

– Túlélte a változásokat és ma is működik (méretük, létszámuk lényegesen csökkent) – 11 cég.

– Rövid időn belül kiderült, hogy nem piacképes áru egy külföldi cég számára – 9 cég.

A többi, kisebb és főleg tanácsai vagy önkormányzati alapítású cégeknél pedig:

– A közép és hosszabb távú szakmai megítélés szerint nem volt a cégre igény – 20 cég.

– Nincs adat az átalakulás után pontos jogi helyzetükről, de részben megmaradtak – 7 cég.

Az itt leírt változások drámai eseményeket és sorsokat takarnak, kollégáink veszítették el egyik napról a másikra állásukat, megélhetési forrásukat. Ugyanakkor, a másik oldalról ítélve talán úgy is fogalmazhatunk, hogy a cégeknek ez a lebomlása nem is lett volna nagy baj, ha csak a szervezetségük és vezetésük elavult formáit veszítették volna el. De *elvesztettük a hazai mérnök- és építészkapacitás szervezett nagyobb létszámú bázisát, amelyet, úgy tűnik, igen nehéz lesz újra felépíteni.* Lehetett volna új alapokra helyezve újrakezdeni és alulról felfelé építkezve létrehozni néhány erős és versenyképes alapgárdát a cégek még fennmaradt magjaiból, de ehhez a kormányzati szintű felismerés nem volt meg, a résztvevőkből pedig hiányzott a szakmai alázat, a saját érdek pillanatnyi háttérbe szorulásának elfogadása. Számunkra, a privatizációt tiszta szívvel és kézzel végigcsinálni szándékozó generáció számára különösen fájdalmas volt megtapasztalni a fiatal generáció hozzáállását. Ők nem (vagy ők sem) értették meg a jól vezetett cégekben rejlő előnyöket, a folyamatos tanulás és kontroll lehetőségét biztosító csapat/cég meglétének fontosságát. A nagyobb cégek mindig rendkívüli erőfeszítéseket tettek és tesznek ma is a

következő fiatal vezetőgárda kinevelésében, a nyelvtanulás, tanulmányutak biztosításával és a mélyvíz kipróbálásának egy nagyobb cég esetén viszonylag „rizikómentes”, anyagiilag még felvállalható egyéb változataival.

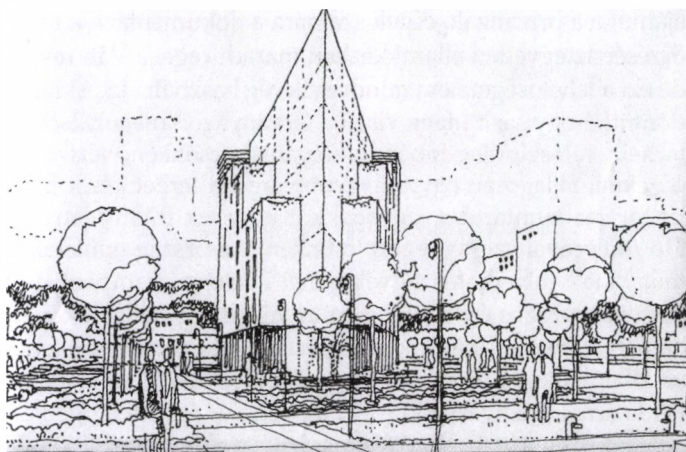
Konkrét hazai példával is szolgálhatok, és hogy ez ne legyen vitatható sem maga a cég, sem egyes kollégák részéről, a saját cégem és személyes szerepem példáját hozom fel! Az Iparterv saját erőből rendszeresen delegált 1-2 személyautónyi kollégát az évenként megrendezett, fantasztikus kísérőprogramokkal szervezett csíksomlyói konferenciára és küldött 3-4 tehetségesnek ítélt, a jövő vezetőinek szánt fiatal szakmai utakra, konferenciákra, például Párizsba, Prágába, Berlinbe, Koppenhágába, de még Pekingbe és Szingapúrba is eljutottak néhányan, akik közül bizony már többen más cégnél kamatoztatják az elsajátított korszerű üzleti fogásokat, megnövelt kapcsolatteremtő képességeiket, és természetesen teszik ezt semlegesen, érzelemmentesen, gyakran volt cégük ellenében!

Személyes szerepemről: nem lehet és nem is akarom megkerülni a választ arra a kérdésre, hogy hol voltam és mit tettem ebben az időszakban, esetleg hasznosat, vagy téves úton jártam-e cégem privatizációjának kezdetén, és hová jutottunk. Kezdem a végén: tény, hogy nem tudtam megakadályozni a privatizáció óta eltelt közel 22 év alatt a ma már 65 éves cégem elsovadását, lassú, de biztos leépülését! Másképpen is fogalmazhatnám a fenti tényt: minden külső-belső nehézség ellenére a céggel megértem 22 évet, sok sikerrel, de mostanában természetesen sok negatívummal és drasztikusan lecsökkent létszámmal. Azt viszont nem írom alá, amit kritikussaim a cégen belül is szememre és az általam irányított menedzsment szemére vetettek, azt nevezetesen, hogy naivul és becsületesen bevallva és fizetve a terheket, adókat, cégem versenyképességét oly módon rontottam, hogy az egyébként a piacon elismert szakember kollégáim emiatt hátrányba kerültek, elsősorban anyagiilag.

Alvállalkozók helyett valóban mindig igyekeztem a cégnek természetesen olcsóbb, elsődlegesen a cégnél alkalmazotti státuszban lévő, megfelelő fix, látható bérért dolgozó szakemberekkel megoldani a nehéz, főleg ipari jellegű feladatokat, olyanokkal, akiknek neve a cég referencialistáin szerepelt és a versenyeken-tendereken már bizonyítottak.

Helyeslem, hogy ma azoknak a cégeknek a pénzügyi adatait vizsgálják, amelyeknél minimálbéres Ybl-díjas építésszel, olcsó külső vállalkozókkal, altervezőkkel, és így természetesen alacsony közterhekkel tudtak jó eredményeket produkálni! Az már az én balszerencsém, hogy rátarti becsületességem együtt járva a gazdasági depresszió hatásaival egy meggyengült cég mélyrepülését is okozhatták! A végén kezdtem a választ, de most visszatérek a kérdés elejére, hogy hol voltam a privatizáció elején és mit tettem akkor. Az Iparterv utolsó, még a Vállalati Tanács által (1990. február 1-jén) megválasztott igazgatójaként az akkori vezetéssel egyetértésben az úgynevezett spontán privatizáció választottam⁹. Ez a döntésünk rövid és középtávon is jónak bizonyult, és a megélt több mint 20 év is bizonyítja ezt, ha a mérleg másik serpenyőjébe a bezárt és tönkrement cégek sorsát helyezem.¹⁰ Az ún. spontán privatizáció után következő időszakban az ÁVÜ által irányított privatizáció már csak kevesebb a piacon hosszabb távon megmaradó cég létrejöttéhez vezetett. Lehet, hogy a legbölcsebb megoldás a múlt lezárása lett volna: megszüntetni a bizonytalan alapon álló cégeket, és akár némi – de tudatos és határozott – állami segítséggel új cégek alapítására összpontosítani.

Még egy konkrét példát hozok fel a privatizáció idején történt – véleményem szerint – elemi hibákból. A leglátványosabb hiba volt a cégek privatizációja során az általuk birtokolt épületek eladásának melléküzeteként kezelni a valójában igen nagy értékeket képviselő szakmai cégek tulajdonosváltását, vagyis a privatizációt magát! Sokszor megalázó és korrupcióra is lehetőséget adó adásvételi tárgyalások so-

A TRANSZELEKTRO-SZÉKHÁZ TERVE
Készült 2000-ben, mielőtt a cég csődbe ment volna

rán éppen csak a hazai tervezői kapacitás megőrzéséről és a továbbélés alapjainak megteremtéséről nem beszélt senki. Erről a kérdésről a privatizációk megtörténte óta sok tanulmány és elemzés készült, de én ma is úgy látom, hogy a döntések hibái a már említettek mellett (emberi gyarlóság és a korrupció) a résztvevők gyakorlatlanságára, járatlanságára vezethetők vissza. Sehol a világon nem kellett még hasonló iparági átalakítást végrehajtani és főleg nem úgy, mint nálunk, szinte drámai állapotban leledző, versenyképtelen cégekkel.

A cégátalakulások még egy neuralgikus pontjáról szeretnék említést tenni. Fontos tényezője volt a cégek privatizálásának a tervtáraikról szóló döntések meghozatala. A tervtárakkal kapcsolatos döntő kérdés a nagy állami cégek tervtári anyagainak hovatartozása, illetve azok kezelésének módja volt. Tudvalévő, hogy a megépült házak adatait hűen visszaadó tervanyagok birtoklása anyagi és időelőnyt jelent az azokat nem birtoklókkal szemben, viszont az archiválás sokszor jelentős költségei is a birtokost terhelik. Az állam fel-

ajánlotta a privatizáló cégek számára a dokumentációk megőrzését az egyetlen állami kézben maradt cége, a Váti révén, de ezt a lehetőséget nem mindegyik cég használta ki. Aki úgy döntött, hogy saját maga viseli a tervanyagok megőrzésének terheit, valószínűleg hibázott, ugyanis a csökkenő létszámú cégeknél fajlagosan egyre nagyobb anyagi terhet jelent a saját tervtár fenntartása, ugyanakkor a tervek iránti igény az idő múlásával szintén egyre csökken! Az ország épületállományának folyamatos figyelemmel kísérése szempontjából viszont országos érdekünk is az archivált anyagok jól követhető, biztonságos, bármikor könnyen elérhető tárolása, tehát az államnak is áldoznia kell egy ilyen rendszer kiépítésére. Példa erre a házigyári épületek alapozási és épületenergetikai adatainak egyre növekvő fontossága, vagy az (atom)erőművek alapozási adatainak vizsgálati lehetősége egy földrengés esetén. Természetesen a tervtári anyagok birtoklása mellett a szerzői jogok minden esetben megilletik az eredeti tervek készítőit! Ez a tény viszont magyarázza a cégek szétbomlása, illetve átalakulása során keletkező új szerzői viszonyok okozta vitás ügyek számának jelentős növekedését.

A kórkép

Mi a baj ma a szakmánkban, és melyek a kórokozók?

1. A hibás privatizáció következményei

Ma már – szinte történelmi távlatból – azt hiszem, meg tudjuk, meg tudom ítélni az átalakulás első fázisában elkövetett hibákat. (Vagy nevezzük inkább alapvető tévedéseknek azokat, amelyek a jelenlegi, szerintem kritikus helyzethez vezettek.)

Az ÁVÜ ragaszkodott a piaci viszonyok következetes és teljes körű alkalmazásához (lásd: cikk az *Üzlet* című lapból, 9. j.), nem gondolva arra, hogy így feladjuk annak

lehetőségét, hogy versenyben maradhassunk a vezető nyugati cégekkel. Néhány bizonytalanság azonban már ekkor is megzavarta az elméletben tiszta képet, például a vasút- és hídtervezésben vezető Uvaterv sokáig részben vagy többségében állami cég maradt volna. Végül is csak a regionális és országos telepítési és városrendezési koncepciók készítésének feladatai maradtak egy állami tulajdonú cégnél, a Vátinál, az összes többi nagy múltú, tehát mintegy 40 éves működés tapasztalatával rendelkező, komoly kapacitást képviselő cég (Erőterv, Közti, Iparterv, Mélyépterv és az előbb már említett Uvaterv) saját erőből kezdhette el piacra alkalmazott átalakulását. Ez a merev és elzárkózó álláspont volt az oka annak, hogy olyan stratégiaileg fontos tervezéseknél, mint például az erőművi, illetve nukleáris beruházásoknál, a magyar tervező-tanácsadó cégek ma már nem tudnak igazi pozícióba kerülni.

A változtatás lehetőségének felvillanása eufórikus örömmel és tettvággyal töltötte el az önálló lépésektől igencsak elszokott (elzárt) szakmát: jöttek az önprivatizáció első legális próbálkozásai, majd a visszamaradt cégeket az állam próbálta meg pénzzé tenni, levéve róluk gondoskodó kezét. Megindult a privatizáció az ÁVÜ-vel és felduzzasztott adminisztrációjával.

A gond csak ott volt, hogy ezeket a privatizációs lépéseket sem a privatizáló, sem a privatizálandó résztvevő nem tanulta, nem élte még át, és így szinte valamennyi leleselkedő csapdába belesétáltak! Igen, így, kart karba öltve! Ebből az első lépésből következtek az első csődök, fizetéseképtelenségek, hiszen a tőkeszegény privatizálók szinte mind bankkölcsönből, hitellel kívánták cégüket megvenni. De a felvett kölcsönt vissza kell fizetni, és a privatizáció során vállalt kötelezettségek, olyanok, mint a korengedményes nyugdíjasok járandóságai, vagy akár egy közös megegyezéssel távozó, sok-sok éve a cégnél dolgozó kolléga végkielégítése, szintén nagy anyagi terhet jelentettek.

Természetesen a tervező-tanácsadó szakma nem vizsgálható önállóan, állandó közege és partnerei nélkül, akik közül a munkát adó megbízó a legfontosabb szereplő. A mai, nálunk is meghonosodni látszó vállalkozói formák közül egyre gyakoribb az a fővállalkozói rendszer, ahol a megbízó a tervezéstől a lebonyolításon keresztül a kivitelezés legutolsó mozzanataig egy erre a feladatra jól felkészült céget kér fel. Ennek a módszernek a hatásai, elemzése nem szerepel jelen tanulmányunkban, de annyit meg kell említenünk, hogy ennek a módszernek a révén a tervezők és tanácsadók kiszolgáltatottsága nem csökkent, sőt egyértelműen növekedett.

2. A szakma morális helyzetéből adódó következmények

Eddig csak a privatizáció során mechanikusan megtett, kötelező lépésekről beszéltünk, azonban ennél sokkal nagyobb súllyal esett latba az átalakulás őszinte akarásának a hiánya, mely az előző 50 év (1948–1998) hazug és álszent szakmapolitikájának morális következménye volt.

A jelenlegi tanulmánynak nem kitűzött célja ezeknek a mesterségesen létrehozott cégeknek a vizsgálata, tevékenységük elemzése (talán erre is igényt tart majd egyszer a szakma?!), viszont álljon itt Finta József – szerintem találó – néhány mondata, melyet 2000-ben fogalmazott meg az ÉTK-könyv előszavában¹¹. Gondolom, ma is vállalja akkori szavait:

„Nem tagadható, hogy mennyi képtelenség (politikai-szakmai-morális-filozófiai »betegség«) konglomerálta egybe ezeket a vállalatokat – leegyszerűsítve egy pártállami akarat által –, ám az sem feledhető, hogy a Közti, az Iparterv, a Buváti, a Lakóterv s az ún. regionális irodák legendája is a valóság (s mai valóságunk) része. Közösségi élet folyt ezekben a műhelyekben, ember-(szakember-) nevelő iskolák működtek ez időben, eleven tervtanácsok, zsűri, viták kohóiban értek házakká a tervek. A magyar építészet heroikus harcot folytatott annak érdekében, hogy a magasról diktált elvek és mutatók árnyékában is európai szellemű és minőségű tudjon maradni.”

Folytatva a fenti gondolatmenetet, az már igenis feltett szándékom, hogy megpróbáljak magyarázatot találni arra a folyamatra, ami e cégek életében a fent leírt, akkor statikusnak tűnő állapotot szétrobbantotta, vagy inkább szétbomlasztotta! Ez a pillanat akkor jött el, amikor – még a reformidőszakban – a tervező megtanulta, hogy a vgmk-ban megtermelt munkáért a kereset „feketén” is nála maradhat. Nem kell adózni és tb-re, járulékokra félretenni, azt kisebb összeg után, de fizeti majd a cég! És itt jön be az az elem, amit Finta morális faktornak hív: az új rendszerben ugyanis, amikor már a cég is saját tulajdonban van, akkor is az ún. „maszek” csatornákon keresztül keressük a többletpénz helyét, és a cég, amelyik szeretne becsületesen adózni és értékén kezelni a megtermelt összegeket, egyszerre olyan helyzetbe kerül, hogy nem tudja már a járulékos költségeket sem fizetni, nem beszélve a maszekban elvégzett munkák költségeiről, melyeket természetesen „bevittek” a cég költségei közé. Ezt a helyzetet világosan mutatja a tanácsi és az állami tervezőszervezetek rendszerváltozás utáni élettartama, mert a fenti tény egyenesen vezetett ezeknek a cégeknek a tömeges tönkremeneteléhez. A 27 tanácsi irodának több mint kétharmada szinte azonnal csődöt kellett jelentsen, illetve felszámolás alá került, pedig a helyi tervezői kapacitás ott volt kéznél, csak meg kellett volna állítani azokat a folyamatokat, amelyeknek a gyökerei a múlt 40 év „piszkos” gyakorlatából táplálkoztak. És ugyanettől a hatástól csökken látványosan az ún. „nagy” cégek ereje, kapacitása és versenyképessége is! Így válnak az egykor tekintélyes létszámmal rendelkező nagy cégek csak kis besegítő szerepre alkalmas másodlagos partnereivé a külföldi, sokszor 1000–2000 fős cégeknek. Ne tévesszen meg senkit, hogy a külföldi cégek magyar partnerekkel dolgoztatnak. Igen, dolgoztatnak, hiszen az építési engedélyek kötelező nyelve Magyarországon a magyar, és léteznek még az épületek telepítésénél egyedi, helyi feltételek is (egyre kevesebb,

mert a magyar szabványok és előírások ma már szinte megegyeznek az EU-éval és az EU révén már a nemzetközi általános gyakorlatnak is megfelelnek!), melyeket értelmezni, betartatni és dokumentálni kell, természetesen magyarul. Ezeket a feladatokat azonban el tudják látni a kisebb, helyi cégek is szakági vagy akár komplex felállásban is. De *egy céget növelni, megerősíteni, koncepcionálisan fejleszteni igazi feladatok és komoly tőke nélkül nem lehet*, és a piac törvényei szerint a lejtőn nincs megállás: ha nem növekszik egy cég, akkor a napjai meg vannak számlálva! Vissza kell utaljak a *Review* kimutatására! Amíg a nyugati cégek folyamatosan növekedtek, mi a magyar oldalon egyre kisebb-gyengébb partnerekként tudtunk csak a nagy munkákhoz csatlakozni. Ennek már csak egyik, a tendenciát erősítő része az a (a nyugati partnerek részéről persze folyamatosan tagadott) tény, hogy például az *EU-s munkák támogatását értelemszerűen vissza akarják juttatni az EU-s pénzeket nagyobb arányban befizető országok tervezőihöz*, akik a saját országukban csökkenő munkaellátottság pótlására a közép- és kelet-európai országokban sorra alapítják nem is kis irodáikat. Ismert faktor ebben a játékban az alacsonyabb magyar tervezői és tanácsadói béreken képződött profittermelő haszon.

A jelen időszak negatív trendjének megállítására tett kísérletek

Bár ebben a tanulmányban elsősorban a gondok és a negatív jelenségek felsorolása dominál, én mégis látok kiutat a jelenlegi, valóban a mélyponthoz közeli helyzetből. Miért? Azért, mert *a kormányzatban, a cégekben és az egyéneken is látnak elegendő erőt a változtatásra*. A pontos választ a hogyanra nem tudom, de a pozitív jeleket észleltem!

A kormányzat határozott döntéseivel kinyilvánította akaratát a tervezőszakma és az építőipar megsegítésére

mint alapvető gazdasági szempontra. Konkrét javaslata például, amit egyébként régen követel is a szakma, hogy 2013 januárjától az áfa fizetését csak a befolyt összeggel egy időben kérik majd a kis- és középvállalkozásoktól, akik közé a szakma cégei is egyértelműen tartoznak. Kormányzati terv az a módosítás is, mely szerint a jövőben részt vehet tenderen olyan cég is, amely nem volt nyereséges a megelőző időszakban. Eddig ugyanis a régi szabályozás szerint pontosan azok nem indulhattak, akiknek leginkább szükségük volt munkára a kilábaláshoz! Bennem a fenti pozitív jelzéseket megerősíti, hogy Orbán Viktor elfogadva meghívásomat, személyesen vett részt az építészek Batthyány-köre szervezésében a szakma akut problémáinak felmérése és a kivezető utak megtalálása érdekében tartott találkozókon, ahol szakmánk neves építészekből álló szűk körű csapatával interaktív, többórás, őszinte beszélgetést folytatott. Ez a kormány egyébként is, vezetőjével együtt, építési projektek megvalósításában elkötelezett, és ezt már az előző ciklusa alatt is bizonyította. Olyan épületek megvalósításában mutatott átlagon felüli aktivitást, mint a Nemzeti Színház, a MŰPA vagy a Millenáris Marczibányi téri épületegyüttese (tette ezt úgy is, hogy építész körökből – jobbról is, balról is – sokszor támadták a támogatott beruházások szakmai nivóját, ízlésvilágát). Jó iránynak és követendő tendenciának tartom a fiatal építészek bevonását a nagy projektek tervezésébe és megvalósításába (itt megint pro és kontra vélemények hangzottak el természetesen a kiválasztás módjáról, a tervezők személyéről, még akkor is, amikor olyan elismert és szakmai díjakkal kitüntetett kollégákról volt szó, mint Skardelly György vagy a még fiatalabb generációból Zoboki Gábor).

További bizakodásra adhat okot, hogy a cégek is megértették, ha kell, fúzióval vagy konzorciális összeállásokkal kell megerősíteniük a hazai és nemzetközi tendereken való sikeres szereplés lehetőségét. Erre a hozzáállásra is volt már

példa az előző ciklus idején! Talán ez az a momentum, ami engem személy szerint a leginkább megérintett, és visszaadta a szakma jövőjébe vetett hitemet. Bár a történet ismert építőipari berkekben, fontossága miatt azonban megismétlem: az előző Fidesz-kormány idején, Deutsch Tamás sportminisztersége alatt meg akartuk pályázni a 2012-es olimpia akkor meghirdetett rendezését. Ehhez építési lehetőségeket vizsgáló tanulmányokat kellett készíteni. Akkor javaslatomra sikerült egy ad hoc konzorciumot létrehozni azokból a szakterületükön vezető, jelentős hazai cégekből, amelyek egy ilyen méretű feladatra eséllyel pályázhattak volna a világ bármely pontján, tehát itt, Budapesten is a valószínűleg nívós szakmai ellenfelekkel szemben. A nemzetközi nagypolitika és a hazai belpolitikai változások azonban akkor elsodorták a sok kitűnő ötletet papírra vető konzorcium terveit! Az akkor összeállt csapat tagjait azonban itt most fel kell sorolnom azzal a megjegyzéssel, hogy ezek a cégek még talpon vannak (hogy milyen állapotban, azt ne firtassuk!): Közti, Uvaterv, Mélyépterv, Főmterv, Iparterv, Közlekedés Kft., Váti, Céh Kft. alkották a konzorciumot, és a rövid ideig tartó, lelkes munkából született is több értékes tanulmány, amelyek a későbbiekben felhasználásra kerültek a fenti cégek főleg fővárosi munkáinál.

További jó jel, hogy a kamarák felismerték az együttműködés határozott előnyeit, és részben tagságuk nyomására alapvető kérdésekben közel jutottak a közös kamarai döntések meghozatalához¹².

Gondolatmenetünk sorában a harmadik, de talán legfontosabb tényező lehet, hogy a cégekben dolgozó magyar alkalmazottak, vagyis magyar személyek, a tervezők és szakértők, látva a külföldi konkurencia által megjelenített nagy versenyt, *felismerték végre, hogy egyesült erővel sokkal többet tudnak a piacon elérni* a jól szervezett és kíméletlen üzletpolitikájú, csak a profitot hajhászó, ma Magyarországon rendszerint külföldi beruházókkal szemben.

Tisztában kell lennünk azonban azzal, hogy bármilyen jól összefésült és optimista tervet szövünk is, a hazai építőiparnak több mint 40 éves hátrányt kell ledolgoznia külföldi vetélytársaival szemben egy olyan piaci versenyben, ahol nincs elnéző, baráti segítség, s csak a piac dönt a gazdasági érdekek szerint és a termelt profit alapján arról, hogy kinek adja a munka lehetőségét. Ezért *fontos felébredzeni* a hazai munkavállalókban és elsősorban fiatal kollégáinkban a *magyar termékek használata iránti igényt*, vagyis a magyar cégek megerősítésének és használatának az igényét, a magyar építőipar sikerei iránti vágyat és elért eredményei láttán érzett büszkeséget.

Összefoglaló

Egy elhibázott privatizáció után létrejött helyzetet megmagyarázni így utólag könnyű feladatnak tűnik. A negyvenéves szocialista nagyvállalati múlt és a ma már két évtizedes szabadpiaci lét együttesen nem tudtak egy versenyképes magyar tervező- és tanácsadó mérnöki és építészkapacitást létrehozni. Természetesen minden példára van ellenpélda, és így az is tény, hogy vannak sikeres vállalkozások is a piacon. De a mi esetünkre is igaz a mondás: a kivétel csak erősíti a szabályt, mert sokkal nagyobb számban mentek tönkre, szűntek meg cégek, vagy vannak kritikus helyzetben, mint a kivételt jelentő néhány. A betegsége – merem kissé nagyképpen állítani – a helytálló diagnózis megvan, de a recept még nem ismert, és a gyógykúrát sem írta még elő senki, és ami a legfájóbb, a jobbító folyamatot levezénylő akarat és az ahhoz hozzárendelt személyek sem tűntek még fel sem a mi szakmánk, sem általában a szakmapolitikai jelenleg borús egén!

Azt viszont bizton állíthatom, hogy a szakma magyar képviselői nem gyengébbek külföldi vetélytársaiknál. A tu-

datos szakmai irány megválasztása, az összefogásban rejlő erők megfelelő kihasználása és – mint mindenhez manapság – a makrogazdasági és politikai helyzet kedvező alakulása révén egy jó adag szerencse kell még ahhoz, hogy a következő szakmai híradás a *Magyar Szemlében* ne nekrológ legyen!

BOROSTYÁNKŐI MÁTYÁS

Jegyzetek

¹ *Sector Review*, Stockholm, az STD, a svéd építészek és tanácsadó mérnökök szövetségének kiadványa.

² FIDIC = Fédération Internationale des Ingénieurs Conseils (International Federation of Consulting Engineers).

³ TMSZ = Magyar Tanácsadó Mérnökök és Építészek Szövetsége, a FIDIC és EFCA nemzetközi szervezetek kizárólagos magyar képviselője.

⁴ *Sector Review* – 1998. január, 2006. november, 2010. december.

⁵ *Book of lists* – a *Business Journal* melléklete.

⁶ EFCA = European Federation of Engineers and Consultancy Associations.

⁷ Az építésügyi tárca szakirányításának története 1944–1989, ÉTK-kiadvány, Budapest, 2009.

⁸ *A magyar tervezőirodák története*, ÉTK-kiadvány. Budapest, 2001, főszerkesztő Schéry Gábor.

⁹ *Magyar Építőipar*, 1988/12., 1993/6.; *Üzlet*, 1991. nov. 7. *Privát lett az Iparterv*, Magos Katalin riportja.

¹⁰ *50 év az iparfejlesztés szolgálatában*, Budapest, 2001, szerk.: Zsigó László, Iparterv-kiadvány.

¹¹ Lásd 8. j.

¹² Szakmai kamarák: MMK = Magyar Mérnök Kamara; MÉK = Magyar Építész Kamara.

(A TMSZ, FIDIC, EFCA jogi személyiségű, bejegyzett gazdasági társaságok szövetségei, ahol a tagság alapfeltétele szakági diploma megléte és azzal együtt valamelyik szakági kamarához való tartozás – a kamarai névjegyzékben való szereplés.)